

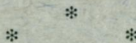
ДРІВНА БІБЛІОТЕКА.

Книжочка 12.

НАРІД В НЕВОЛІ

НАПИСАВ

Ціна 10 кр.

ЛЬВІВ, 1895.

НАКЛАДОМ КОСТЯ ПАНЬКОВСКОГО.

00760124 (K)

*В книгарні наукового тов. імени Шевченка
ул. академічна ч. 8. можна дістати між
іншими слідуючі книжки :*

Правда	рочник VI, IX, X і XII по . . .	2 00	зр.
"	" XI, XIV по	1 00	"
"	" XIII	— 50	"
"Зоря"	рочник IV, VIII, IX, X, XI по . . .	5 00	"
"	" XII, XIII, XIV по . . .	6 00	"
Др Ом. Огоновский.	Історія українсько- руської літератури II зр., III . . .	4 00	"
Др Ом. Огоновский.	Studien auf dem Ge- biete der ruthen. Sprache	1 50	"
М. Вовчок.	Оповідання 3 томи	1 00	"
Ів. Франко.	Захар Беркут, образ з XIII віку	1 30	"
Куліш.	Шекспірові твори ч. I.	1 00	"
Ів. Нечуй.	Над чорним морем	— 90	"
"	" Кайдашева сім'я	— 50	"
"	" Світогляд українського народу	— 30	"
"	" Повісті і оповідання	— 30	"
Волод. Масляк.	Поезії ч. I.	1 00	"
Вас. Чайченко.	Твори, ч. I. 80 кр., ч. II.		
	60 кр., ч. III.	— 80	"
Записки наукового товариства імени Шев- ченка, ч. I, II, III і IV	по	1 00	"

2012

6.515

—•— ДРІВНА БІБЛІОТЕКА. —•—
Книжочка 12.

НАРІД В НЕВОЛІ.

НА ПИСАВ

Гринченка Т.

* * *

Накладом Костя Паньковського.

У ЛЬВОВІ, 1895.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка
під зарядом К. Беднарського,

050к

Збірка М. С. ВОЗНЯКА

Львівська бібліотека
АН УРСР
№ И- 35 350

н 32888

Знайте, що нема нічого сумнійшого, нічого більше обурюючого й страшного, як бачити, що один нарід гнеє другий.

Гладстон.

У південній Росії, на сході в австрійській Галичині, в австрійській Буковині та в північно-східній Угорщині, в порічах рік горішньої Тиси, Дністра, Буга, середнього й південного Дніпра, та північного Дінця живе нарід, що зве ся Українцями або Русинами, (по урядовому в Росії: Малоросіянами).

Українці вкупі з Москалями та з Білорусами складають племя, що зве ся звичайно східними або рускими Слов'янами. Кождий з сих народів має свої визначні національні прикмети та свою власну мову.

З початку свого історичного життя Українці звали ся Русь.

Найстарший з українських городів Київ, — то був перший політичний осере-

дов, що круг нього згуртувалась у IX—XII віках федерація з земель, звана Русню. В XI-століттю Русню звали ся вже й Волинь та Галичина, але ні Новгород, ні Білоруси ще того імени не мали. Люди з північно-східних земель кївської Руси виходили й селили ся в порічу Волги та й змішували ся з фінськими племенами, що попереду там жили; так помалу виробило ся там нове плем'я. І оно взяло собі імя Русь, але мало вже зовсім иньший етнографічний характер. Склавшись із початку XIII століття в політичну організацію, оно вбило ся в силу, розсунувши свої межі — і тоді почало дивити ся на південну Русь як на край зовсім чужий. При кінци 14. віку оно стало, бувши у васальній залежності від Татар, окремою державою, що звала себе „Русскою“, але в західній Европі звана Московскою державою, чи просто Московію. Як ся держава подужшала далі, то московскі князі почали вже звати себе князями над цілою Русню і таким способом — каже історик Костомарів — мовби вкрали в Руси південної єї старе імя. Однак і південна Русь не кидає звати себе Русню, та вже народжує ся й особисте їй імя — Україна, і се імя она має й доси, а Українці

в Австрії задержали й старе назвище : Русини.

Коли після татарського лихолітя Русь південна прилучила ся до князівства Литовського, то тоді вже зовсім розділили ся історичні шляхи сих двох племен — московського і українського. Московська Русь єще який час зістає ся під Татарами і під їх впливом виробляє в себе централізовану, по азіятски деспотичну й глибоко ворожу західній цивілізації, неосвічену державу. Південна-ж Русь, Україна, давши свою мову, письменство й релігію литовському князівству і ставши потім, при кінці XIV століття, частиною у державі польській, входить в коло західно-європейської культури. Та на лихо їй паньство так підлягає під вплив польського громадського ладу, що вже значно губить свою національність. Польська аристокрація та се спольщене й покатоличене українське паньство, почасти й духовенство, намагають ся зробити з українського народу отару кріпаків-рабів та відняти від него віру! Скривджене народне почуванє вибухає. Почавши окремими бунтами, земля українська займає ся вся страшною руйнуючою революцією, і та революція відриває великий край від польської держави. Політична голова нації, гетьман Богдан Хмельницький, спершу який

час вагає ся, а потім вкупі з козацкою військовою радою, Переяславскою умовою р. 1654-го ставить край під протекцію держави московскої, але з умовою, що Україна цілком задержує свою автономію.

Коли Україна приймала протекцію московску, то держава московска була вже міцно зложеною монархією, що вже й застигла в непорушній формі. На чолі її був нічим необмежений спадщинний цар, а всі иньші стани були в цілковитому рабстві й кріпацтві, що систематично приходило скрізь, починаючи з низших а кінчаючи висшми. Цілу сю країну обнимав якийсь забобонний острах перед усім новим і просвіти в ній майже зовсім не було; письменні люди дуже рідко трафляли ся навіть серед паньства. У всій державі була тільки одна друкарня, щоб друкувати церковні книжки й закони.

На Україні, навпаки, державна організація зовсім ще не склала ся в такі форми, що перестали розвивати ся; она ще вирабляла помалу свої політичні інституції. Підвалиною їм був громадський лад вдачі цілком республіканської. Висша власть виконуюча була у виборного гетьмана. Иньші органи висшої адміністрації — так звана генеральна старшина, начальники над провінціями, — полковники,

та й усі інші урядові особи були виборні. Виборним і духовенство навіть було аж до найстарших єрархів; вища церковна власть мала право тільки висвячувати на ту чи іншу духовну рангу, але то вже від парафіян належало, чи тримати собі й далі свого панотця, чи обібрати собі нового тоді, як їм сього забажає ся. Міські люди мали свої власні виборові уряди на лад західно-європейських муніципальних самоуправ, на підставі так званого магдебурского права. Селянський стан мав землю і майже цілковиту особисту волю і він намагав ся перейти до козацтва. Зробити се було не дуже важко, хоч козаки почасти й ставали тому на перешкодї, виявляючи нахил не дуже широко розсувати межі у свого, більше-менше, упривілейованого стану. Репрезентанткою безумовного демократизму була Січ Запорозька. Се було військове товариство, що осіло ся на долішньому Дніпрі і переходило часом з одного дніпровського острова на другий.

Засновала ся Січ, щоб обороняти край від Татар і була спершу притулком усім, кому не до смаку був польський уряд і шляхта. Тоді, як прийнято московську протекцію, то Січ уже була добре організованим лицарським товариством з власним виборним урядом. Она була самостійною

бдигницею, що de jure підлягала гетьманові, а справді чинила, що сама хотіла. Січ була головним захистом і обороною демократичним намаганням; через те була дуже люблена серед народу і була надзвичайно важною громадською силою.

Що-до просвіти, то она широко обняла увесь край. При церквах засновано народні школи; були школи і середні у містах Острозі, Вільні, Бресті, Мінську, Львові й по иньших місцях; врешті була й висша наукова інституція, київська академія. Щоб зрозуміти, як то сей нарід сам, позбавлений, як висше згадано, своєї інтелігенції, що приняла культуру польску, поривав ся до просвіти, досить згадати, що всі ті наукові інституції повстали цілком з ініціативи громадскої. Ремісничкі цехи й купецкі корпорації склали товариства, що звали ся братствами й гуртували ся коло церков та коло монастирів. Отсеї братства, хоч зовсім не богаті, держали своїм коштом не тільки всі середні школи, але й київску академію. Дякуючи шелягам міщаньским та чернечим, українські люди добували по тих школах осьвіту, що ставила їх на рівні з освіченими західно-європейцями і студенти-академики так само вільно розмавляли по латиньски, як і своєю рідною

мовою. По всьому краю скрізь був живий просьвітний рух, і друкарні в Заблудові, у Вільні, в Острозі, у Львові, в Луцку, в Чернигові, у Києві й по иньших місцях друкували, опріч книг церковних та законів, багато полемічно-богословських трактатів, переробок усяких західно-європейських творів і т. и. Література була тут правдивою громадскою потребою й громадскою силою. Коли за Івана Виговського, гетьмана після Богдана Хмельницького, умовляли ся гетьман та козацка старшина про те, щоби знову до Польщі прилучити ся, то в так званій Гадяцкій умові стояли пункти, щоб заснувати на Україні два університети, кілька середних шкіл, щоб була необмежена воля кождому, хто що хоче друкувати й у школі вчити...

Хоч Переяславска умова і не давала московському урядови права займати автономні інституції українські, та всеж держава московска, будши державою деспотичною й рабскою, не могла терпіти, щоб у протегованій від неї країні був республіканський лад. І ми бачимо, що скоро Москва приняла під свою протекцію Україну, зараз уже й заходить ся всякими способами, щоб знищити українську автономію, а потім і українську національність. Спершу Москві мало щастило. Але країну

дуже внесилили попередні війни з Польщею та оборона себе від кримських Татар, війскові спори розхитали її організацію, она не встигла ще зміцніти, і московський уряд таки досяг свого. Щоб знесилити Україну й тоді запанувати в ній по своїй уподобі, він старався сїяти незгоду серед урядової старшини української, потурав шпiонству та доносам, підтримував всіх авантюристів, продажних людей та помагав їм своїм впливом та грішми досягати висших урядів.¹⁾

¹⁾ От що пише московський воєвода Дм. Іоліцин до Іоловкина; Для нашей безопасности на Украинѣ надобно прежде всего посвятить несогласіе между полковниками и гетманомъ; не надобно исполнять всякіи просьбы гетмана.. Когда народъ узнаеть, что гетманъ такой власти не будетъ имѣть, какъ Мазепа, то надѣюсь что будетъ приходитъ съ доносами. При этомъ доносчикамъ не надо показывать суровости: если двое придутъ съ ложью, а суровости имъ не будетъ показано, то третій и съ правдою придетъ, а гетманъ и старшины будутъ опасаться... Какъ прежде я вамъ писалъ такъ и теперь повторяю: необходимо, чтобы во всѣхъ порубежныхъ городахъ были полковники, несогласные съ гетманомъ.“ (Соловьевъ Исторія Россіи, XVI, ст. 40—41) — То значить, що московський воєвода писав так: „Для нашої безпечности на Украині треба передовсім посїяти незгоду межи полковниками а гетьманом; не треба сповняти всякі просьби гетьмана. Коли нарід дізнає ся, що гетьман такої власти не буде мати, як Мазепа, то сподіваю ся, що

Такими заходами московському урядови таки пощастило дуже похитнути українську автономію, підгорнувши українське духовенство під московського патріарха та посадивши в українські города московських воєвод, що мали військо і не зважали ні на кого а знущали ся з людей. Кілька повстань на Україні не помогло справі, а остання проба, коли гетьман Мазепа пристав до шведського короля, довела до страшного гнету від царя Петра I.; сей помазаний європейскою культурою деспот пімстив ся над краєм за повстаня так по звірячому немилосердно, що українська історія не може показати рівного єму в таких справах.¹⁾

Знесиливши до решти нещасну країну, московський уряд касує гетьманство, а Ка-

буде приходити з доносами. При тім з доносцями не треба остро обходити ся; коли двох прийде з неправдою, а з ними не обійдуть ся суворо, то третій прийде й з правдою, а гетьман і старшини будуть лякати ся.. Як перше писав я вам, так і тепер повторяю: доконче треба, щоби у всіх пограничних містах були полковники в незгоді з гетьманом“...

¹⁾ Наприклад резиденцію гетманську м. Батурич спалено й зруйновано, людей усіх — і старих, і жінок, і дітей, винищено, четвертовано, колесовано, повбивано на палі і т. и., труни козацкі поприбивано до дощок і пущено по ріці Сейму, щоб налякати тим людей по всій околиці і т. п.

терина II. зовсім руйнує Січ запорозьку, віддає її маєтки й землі на грабіж своїм улюбленцям, а нарід, що стільки часу борювався за свою волю й обороняв західну Европу від Турків та від Татар, стає отаурою кріпаків-рабів.

Так знищено політичну самостійність України.

Та се зробити, то було тільки пів діла зробити. Ще треба було в українського народу й духову самостійність знищити.

В московській державі цензури поки що не було; не треба було її там, де тільки одна друкарня була урядова і книги в ній друковано за царским приказом. А на Україні була вільна література й ту літературу Москві треба було задавити. То й заведено в московській державі першу цензуру і заведено саме для України.

А в тім цензура спершу пильнувала віри. Не то раціоналістичні науки, що дуже тоді ширили ся по Україні, а й прості відміни православної обрядовости лякали уряд та московске духовенство, що звикли в букві бачити сьвятощі. Царскими наказами звелено московским урядовцям віднимати книги, де бачили они яку „ересь“ чи просто яку відміну від московского православія, й палити їх.

Та „прочищаючи“ таким способом віру, поки-що не займали мови. Почав і в сій справі утиски той таки „геніяльний реформатор російський“ Петро I. Він не тільки перетягав з усеї сили і всякими способами українських учених людей у московську землю (що було зрозуміло), але й зважив ся убивати просвіту в землі українській. Року 1720-го він видав наказ, а в нїм сказано: „Великому цареві відомо стало, що по київських та по чернігівських друкарнях часто друкують ся книги, незгідні з московськими... Тим єго царска величність звелїла нїяких книг, окрім тих, що перш були, церковних, там не друкувати, та й старі церковні книги до друку виправляти і рівняти саме з такими московськими, щоб були цілком однакові, щоб нїякої відмінї й осїбно „нарїчія“ нїяк не було“¹⁾.

Великим лихом був сей наказ для України, знесиленої страшними військовими тягарами, гнетеної деспотичною царською рукою, фактично збавленої вже своєї автономїї. Друкована література на Україні майже зникає через сей наказ. Найкрасші

¹⁾ Друковано в „Собранїї роспоряженїй и постановленїй по цензурѣ“, изд. Минист. Народн. Просвѣщ. 1862.

розумові сили Петро забрав у московську землю...

Вкупі з тим уряд нищить українські школи або переробляє їх на лад московських. Народних шкіл на Україні (перед стома, чи більше роками), було далеко більше, ніж тепер, хоч тепер населене у кілька разів побільшало. Уряд касував сі школи і єго поліція тягала дїтий, відбираючи їх у батьків у свої школи, пороблені на те, щоб вивчити дїти в московському національному дусї. Київська академія теж зазнає переробок на лад московский і губить свою колишню вагу, наука в нїй падає, она стає простою духовною школою. Літературно-просвітний рух замирає; замирає і все громадське житє. Хто би глянув — подумав би, що все вже вмерло.

Та оно не вмерло. Нишком від ока урядового починає вибивати ся в гору жерело нової сили, повстають люди, що починають писати простою народною мовою і їх писаня, переважно сатиричні, ширють ся в рукописях. Врешті, через 78 років після того Петрового наказу, Іван Котляревский друкує свою пародію на Вергілієву „Енеїду“ народною мовою і тим кладе основу новому періодови в українській літературі. Виходять перед

людські очі талантливі твори Гулака-Артемовського, Квітки, Гребінки, Костомарова, Кудіша, врешті — світила української поезії, Шевченка.

Спершу уряд цензурує єї твори так саме, як і московські, але вже Квітка підпадає під утиск: єго українська історія та євята історія для народу не можуть побачити євіту тільки через те, що українською мовою писані.

Року 1848-го гримнув грім. Костома-рив, Навроцкий, Білозерский, Гулак та ще де хто склали товариство „Кирило-Методієве братство“. Товариство мало метою: ширючи просєвіту поміж паньством та поміж кріпаками, досягти, що-б скасовано кріпацтво, страшну хворобу в тодішній Росії. Вкупі з тим товариство бажало спріяти тому, щоби всі Словяни з'єднались в одну федерацію, задержавши кожний свою автономію під рукою російського імператора. Через „донос“ членів товариства арештовано, арештовано й Куліша та Шевченка, хоч они в тім товаристві й не були. Всіх обвиновачувано, що они змірялись відірвати Україну від Росії. Хоч слідство й не довело нічого такого, але-ж обвиновачених без єуду, дорогою адміністративною, позамикано в тюрми, а тоді порозсилано

в заслання. Найдужче покарано Шевченка. У него знайдено вірші, що в них він остро критикував тодішній державний лад у Росії. Ёго віддано в салдати в одну кріпость над Аралським морем, заборонено ёму писати й малювати, мордовано всіма муками тодішніх салдатських порядків.

Великого лиха накоїла ся подія. Згнуло багато рукописів, пороблених робіт; найкрасшим українським літературним синам цілком заборонено друковати, а Шевченкови навіть листи писати. Ті письменники, що їх не зайнято, налякали ся утисків та й позмовкали.

Правда, за кілька там років знову починають появляти ся українські книги, але з якими перешкодами доводилось бороти ся їх авторам, видко хоч би з того, що найневинніший збірник народних пісень Метлинського („Южнорусскія народнѣя пѣсни“) цензура держала аж сім років (1847—1854)! Другий збірник того-ж таки Метлинського, альманах з творів українських письменників, пролежав у цензурі, два чи три роки й вернув ся страшенно покалїчений: Мало не половину ёго заборонено, бо все, де стрівало ся слово „воля“, цензор безмилосердно вимазував, хоч би там сказано, що кінь гуляв „на волї“.

Як зацарював цар Олександр II., то почались у Росії ліберальні рухи, лагодились касувати кріпацтво. Кирило-Методієвським братчикам вернено волю — найпізнійше Шенченкови, котрому десять років салдатства вбило здоровля (він незабавом умер). Зазнало такої сякої полегкості вкраїнське письменство: поветають періодичні видання двома мовами — українською й московською — они працюють на користь національному відродженню й просьвіті народній; засновують ся недільні школи з українською викладовою мовою; працює чимало молодих українських письменників; дозволено український театр і навіть оновістки театральні друковано по українськи (потім уже сього ніколи не можна було робити).

Та все те було дуже недовго, так, років зо три, і вже р. 1863-го поветає з царської волі таємний наказ від міністра справ внутрішних до міністра просьвіти народної з дня 8-го червця Нр. 394 а в нїм між иньшим сказано:

Попередні писаня українською мовою важили тільки на осьвічені стани в південній Росії а тепер прихильники до української народности важуть уже й на масу неосьвічену і ті з них, що намагають ся здійснити свої політичні заміри,

заходились, мов би то ширючи письменство й просвіту, видавати книжки для початкового читаня, граматки читанки, граматики, землеписи й т. п.

Самі граматики й граматки бодай тоді, не здавали ся російському урядови особливо страшними, але їх уважано за щось небезпечно тим, що се були українські граматки, українські граматики; справа була про мову, і автор, чи автори цїтованого документу, трохи згодом кажуть, видимо роздратовані: „Ніякої вкраїнської мови не було, нема й бути не може і нарічіє їх (с. в. Українців), уживане серед простого люду, се тая-таки „русская“ мова, тільки зопсована впливом на неї польським“.

Ми не можемо входити ту в розбір питання, що саме було причиною, сего зовсім неімовірного твердження: чи безсловна несвідомість російського ряду чи его безмежний цинїзм, що не посоромив ся і найбільшої безцеремонної неправди.

Справа історії української мови і самостійности єї між прочими славянськими мовами ще довго перед 1863 роком була предметом научних розслі́дів і вченої критики; занимали ся нею такі вчені, як

Максимович¹⁾, П. Лаврівський²⁾, Бодяньський³⁾ а останніми часами Потебня⁴⁾, Житецький⁵⁾, а з погляду літературного — Пипін та Спасович⁶⁾ і інші; в західній Європі: Мікросич⁷⁾, Шляйхер⁸⁾, Лескін⁹⁾, Ятіч¹⁰⁾, Говеляк¹¹⁾, Talvi¹²⁾, Hins¹³⁾ Friedr. Müller¹⁴⁾ і інші. Думки сих учених можна

¹⁾ Максимовичъ М. А. Полное собр. сочин. Кієвъ 1876 - 80. „О независимомъ существованіи украин. языка“ 1857.

²⁾ Лавровскій. Обзоръ замѣчат. особенностей нарѣчія малорусскаго сравнительно съ великорусскими и другими славянскими нарѣчїями Журн. Мин. Народ. Просв. 1859, Н. 6, стр. 263.

³⁾ Бодяньскій, Чтенія въ И. Общ. Ист. и Древн. 1858, IV. III. 72.

⁴⁾ Потебня. Замѣтки о малорусскомъ нарѣчїи. Воронежъ 1877.

⁵⁾ Житецькій. Очеркъ звуковой исторіи малор. нарѣчїи. Кієвъ 1876.

⁶⁾ Пыпинъ и Спасовичъ. Исторія славян. литературы, 2 изд. I. 310 - 311.

⁷⁾ Miklosich. Vergleichende Grammatik, I, IX.

⁸⁾ Schleicher. Beiträge zur vergleich. Sprachforschung 1857, I, 22.

⁹⁾ Leskien. Handbuch der altbulgarischen Sprache Weimar 1871.

¹⁰⁾ Jagic, Archiv für slav. Philologie, I, 508.

¹¹⁾ A. Hovelacque. La Linguistique, 366, 387.

¹²⁾ Talvi. Historical view of the Languages and Litterature of the Slavic Nations, p. 8. 9.

¹³⁾ Hins. La Russie dévoilée au moyen de sa littérature populaire. P. 1883, p. XX—XXI.

¹⁴⁾ Friedr. Müller. Allgemeine Ethnographie, S. 477.

зібрати отсими словами великого слявіста Міклосича: „Дослід показує, що українську мову треба вважати за мову самостійну а не за нарічіє московскої“, а Лаврівський каже: „прикмети сего нарічія дають ему безперечне право на таке саме самостійне місце, яке мають і иньші словянські нарічія“. Так дивлють ся на українську мову і всі згадані вчені, і тепер ні одній письменній людині на всьому свѣті не спаде на думку сказати щось иньше.

Що до впливу від Польщі, то мабуть російський міністер надав ему дуже велику вагу, що найменче на те, щоб лякати кого треба, бо він не посоромив ся у офіціяльнім документі видимої неправди, аби довести свого: „З’явище се (т. в. український рух) ще тим сумне й звертає на себе увагу, що оно сприяє політичним замірам у Поляків(!) і трохи чи не они єго й породили(!), коян розважити на підставі тих рукописів, що до цензури подано, та й на підставі того, що більша частина українських творів справді подає ся від Поляків.“ Як се тенденційно неправдиво того нема чого й доводити, бо кождий хоч трохи свідомий діла добре знає, що серед хоч трохи замітних українських письменників зовсім нема Поляків, а коли

в українському письменстві й стрілось тоді одно чи два прізвиська Поляків з-роду, то таких було далеко більше в московській літературі, про яку російський міністер звісно не сказав бп, що она повстала „під впливом польским“. Та властиво се єму було однаково, а річ була в тім, що тодішньому російському урядови, „епохи реформъ“ просто небажаний був розумовий та літературний рух у Києві на втрату Москві і Петербургови. Через те, згадавши між иньшими доводами проти українського письменства й той, що й київський генерал губернатор вважає за небезпечне й шкідливе дозволити поданий до духовної цензури переклад український „Нового Заповіту“, папір кінчає ся так :

„Міністер справ внутрішних уважав за потрібне, перш ніж порозуміє ся про друковане книжок українською мовою з міністром народної осьвіти, з оберпрокурором сьв. синоду та з шефом жандармским, наказати цензурі, щоб до друку пускати тільки такі твори сею мовою, що належать до красного письменства; а пускати книги українською мовою як духовного змісту, так і до науки та й взагалі призначені на початкове читане народови, не можна. Сей наказ віддавано (было повергаемо) на високий царя імпе-

ратора розгляд і його величність зволив ушанувати його царською ласкою¹⁾.

Коли ми додамо до сього, що цензори не дуже церемонились і з тою часткою літератури, якої ще не заборонено, т. є. з творами із красного письменства, то ми зрозуміємо, через що з сього часу років за 10 побачило світ хіба кілька десятків українських книжок у Росії. Але і в такому становищі знайдено спосіб, що його може й не сподівалися творці отого „секретного отношенія“ з 1863 р. — се була Галичина.

Як перший раз р. 1772-го поділено Польщу, то частина української землі припала Австрії — саме східня частина сегочасної австрійської провінції Галичини. Р. 1777-го прилучено до Австрії й другу провінцію з українською людністю — Буковину. Всього в Австрії жило мільонів зо три Українців. Попавши в красші політичні обставини, одержавши згодом конституцію, австрійські Українці (Русини), маючи поміч від Українців з Росії та під їх впливом, до того часу, як стала ся ота заборона, встигли вже зробити де-що для національного відродження своєї

¹⁾ Правда, місячник політики, науки і письменства. Львів. 1894, V, 282—283.

частки українського народу, мали свої школи, пресу й своїх заступників у австрійському парламенті. Сюди і переносять тепер Українці російські свою діяльність. Тут р. 1867-го починає виходити місячник „Правда“ і в ній працюють красні українські літературні сили: Іван Левіцький Нечуй, Мирний, Старицький, Драгоманів, Куліш, Кониський і багато інших. Вкупі з тим раз-у-раз друкують ся в Галичині й окремими книгами праці українських письменників з Росії. Книг сих цензура в Росію не пускала, але „Правду“ (чимало вирізуючи чи замазуючи) все-ж так-сяк пускала.

Починаючи з р. 1873-го, цензура, забувши мабуть про наказ з р. 1863-го й поступаючи перед повсякчасним хоч і притлумленим нагнітом від української течії, трохи наче ласкавішає до українського письменства. Ся відносна полегкість була мало не три роки, і за сей час Українці, не кидаючи роботи і в Галичині, могли видати в Росії чимало популярно-наукових книжок для народного читання та надрукувати чи приготувати до друку десятків зо два томів етнографічних матеріялів народніх пісень, казок, легенд, оповідань та иньше, що мають серйозну наукову вагу і поставили праці

українських учених на значне місце і в західно європейській науці. Цензура дозволила навіть надрукувати по українському невелику частину судових законів: але сьвяте письмо так і зосталось українському народови заборонене, про українське періодичне виданє теж шкода було й загадувати.

Але й ся пародія на змогу дихати відбувала ся не довго. У Києві засновано „Юго-западный отдѣлъ Русскаго Географическаго Общества“. Се товариство складало ся переважно з українських учених, що пильнували найбільше української етнографії, і можна було сподівати ся, що оно чимало зробить для науки. Та не так оно стало ся. Раз що в тому товаристві дбано про українську етнографію, а вдруге, що підчас одноденного перепису статистичного в Києві питано про рідну мову, сего вже було досить, щоб гурт пройдисьвітів, що зробили собі заробітне ремесло з „благонамѣренности“ та з „обрусѣнія“, маючи в голові відомого ренегата й тайного радника В. Юзєфовича (він ото колись зрадив Костомарова), счинив галас у офіціозній пресі й почав посылати до Петербурга формальні доноси про те, що під тим титулом географічного Товариства існує в Києві гурт злонамір-

них людей, що дбають про державний сепаратизм а через те суть они люди з політичного погляду, вельми небезпечні. Зараз зроблено в Петербурзі осібну комісію з міністрів справ внутрішніх та просвіти народньої, з шефа над жандармами та з того Юзефовича і сей таки досяг свого. „Царь освободитель“ звелів південно-західну філію географічного Товариства скасувати, рукописи сего Товариства та музей его десь позникали, чимало членів его та й українських діячів взагалі повисилано з України у Московщину, загинуло багато початих та викінчених уже праць.

Тоді-ж російський уряд видав таємний наказ¹⁾. Ось сей історичний документ у первотворі:

М. В. Д.
Главное Управление
по дѣламъ
печати 5. іюня
1875 г. N. 3158.

С Е К Р Е Т Н О.

Государь Императоръ 30-го минувшаго мая Высочайше повелѣтъ соизволилъ:

1) Не допускать ввоза въ предѣли Имперіи, безъ особаго на то разрѣшенія Главнаго Управленія по дѣламъ печати, какихъ-би то ни было книгъ и брошюръ,

²⁾ Згодом сей документ видруковано в Правительственномъ Вѣстникѣ.

іздаваемыхъ за границею на малороссійскомъ нарѣчіи.

2) Печатаніе и изданіе въ Имперіи оригинальныхъ произведеній и переводовъ на томъ-же нарѣчіи воспретити, за исключеніемъ лишь :

а) историческихъ документовъ и памятниковъ и

б) произведеній изящной словесности ; но съ тѣмъ, чтобы при печатанію историческихъ памятниковъ безусловно удерживалось правописаніе подлинниковъ, въ произведеніяхъ же изящной словесности — не было допускаемо никакихъ отступленій отъ общепринятаго, русскаго правописанія и чтобы разрѣшеніе на печатаніе произведеній изящной словесности давалось не иначе, какъ по разсмотрѣнію рукописи въ Главномъ Управленіи по дѣламъ печати.

3) Воспретити также различныя сценическія представленія и чтенія на малорусскомъ нарѣчіи, а равно и печатаніе на таковомъ же текстовъ къ музыкальнымъ нотамъ.

Начальникъ Главнаго Управленія по дѣламъ печати

Г р и г о р ь е в ь .

Сим царскимъ наказомъ відрізувано языка сімнацятюмъ міліонамъ української на-

циї, що жили в російській імперії. Майже вся діяльність літературна українською мовою повинна була припинити ся. Книжки майже зовсім не друковали ся, бо цензура гнітила страшенно. Сей гнет доходив до того, що перерібку відомої пєси Молїєрової „Le médecin malgré lui“, що зробила п. Литвинова, заборонено, бо она мовби то ображує таїньство слюбне. Відомий український композитор М. В. Лисенко хотїв надруковати свою оперу: Чорноморці і хоч лібретто ще скорше видруковано, єму дозволено видати самі ноти без слів та без заголовку. Таке саме трафилось трохи згодом з оперою другого композитора Сокальського „Тарас Бульба“. Перше цензура дозволила надруковати лібретто, але як у неї попрошено дозволу видати до опери ноти з словами, то она се заборонила. Деспотичне гоненє дійшло до того, що стріваючи в московському журналі повість з українського життя, звістно по московски, цензор окремі українські слова, що в ній трафляли ся, вимазував, а замість їх ставив московські (див. „Хуторну поезию“ П. Куліша). Українську пісню заборонено для прилюдного сьїву, а мову давно вже вигнано з громадского й прилюдного уживаня.

Пришли вісімдесяти роки й через те, що сенатор Половцев, котрий ревізував тоді київську й чернігівську губернію, мав ліберальніші погляди на українське письменство, сей дикий режим наче трохи помякшав. А чим помякшав, се можна бачити з сего також таємного окружника, що його р. 1881 розіслав до губернаторів тодішній міністер справ внутрішніх граф Н. Ігнатев:

Циркуляръ по Министерству Внутреннихъ Дѣлъ 1881 г.

„Въ 1876 г. съ Высочайшаго соизволенія были установлены ограничительныя правила относительно употребленія малороссійскаго нарѣчія. Правила эти сообщеныя Господамъ Начальникамъ Губерній циркуляромъ отъ 26. іюня 1876 г. за N. 357 заключаютъ въ себѣ три слѣдующія постановленія:

(Тут наведено той попередній царскій наказ):

Нынѣ Государь Императоръ Высочайше повелѣтъ соизволилъ:

1) Пунктъ 2-ый правилъ дополнить поясненіемъ, что къ числу изданій, которыя дозволяется печатать на малороссійскомъ нарѣчіи, прибавляются словари, подъ условіемъ печатанія ихъ съ соблюденіемъ общерусскаго правописанія или

правописанія употреблявшася въ Малороссіи не позже XVIII. вѣка;

2) Пунктъ 3-ій разъяснить въ томъ смыслѣ, что драматическія пьесы, сцены и куплеты на малороссійскомъ нарѣчїи, дозволенные къ представленію въ прежнее время драматическою цензурою, а равно и тѣ, которыя зновъ будутъ дозволены Главнымъ Управленіемъ по дѣламъ печати, могутъ быть исполняемы на сценѣ съ особаго каждый разъ разрѣшенія Генераль-Губернаторовъ, а въ мѣстностяхъ не подчиненныхъ Генераль-Губернаторамъ съ разрѣшенія Губернаторовъ, и что разрѣшеніе печатанія на малороссійскомъ нарѣчїи текстомъ къ музыкальнымъ нотамъ, при условїи общепринятаго русскаго правописанія, предоставляется Главному Управленію по дѣламъ печати, и

3) Совершенно воспретить устройство спеціально малорусскимъ театромъ и формированіе группъ для исполненія пьесъ и сценъ исключительно на малороссійскомъ нарѣчїи.“

Отож пощастило досягти дозволу виставляти українські пєси на театрі, та концерти дозволено з українськими піснями, тільки на кождім такім концертї мусять сьпівати і московекі піснї, а з кождою українською пєсою театровою повинна

й пєса московска виставляти ся. Почали пускати, хоч і не завсїгди реґулярно дві-три українські часописи з Галичини, а в Росії дозволено видруковати кілька популярно-наукових книжечок. Але й тут цензура робила так як їй заманеть ся: один цензор дозволив до друку книжку про обклад, а в другому місті заборонено друкувати про холеру й т. и. Дозволено навіть було надрукувати по українськи Софоклеву „Антиґону“ та Шекспірового „Гамлета“, але дарма праця були всі заходи й просьби, щоб дозволити український журнал, а реліґія, вкупі з рідною історією, так і зостали ся вичеркненими з українського письменства.

Та й така маленька ласка була не довго. Українські концерти й вистави так-сяк істніють (хоч у Києві їх майже не дозволяють), але вже з половини р. 1883-го цензура знов почала лютувати; уже не пускано ні одної книжки наукового змісту, д. Кулішеви заборонено друкувати переклади Шекспірових драм, заборонено переклад оповіданя Льва Толстого „Чѣмъ люди живы“ і т. и.

Тепер українське письменство має таку волю: Цензура дозволяє друкувати тільки етноґрафічні матеріяли та не перекладні твори в красного письменства

з сьогочасного народного життя. Все змісту наукового чи релігійного, всі переклади, всі беллетристичні твори з життя інтелігентного, всю історичну беллетристику й поезію окрім „Кобзаря“ Шевченкового (т. є. сеї єго частини, що досі дозволялась у Росії,) цілком усі педагогічні видання і навіть збірки оповідань для дітей заборонено¹⁾. Кождий український рукопис треба подавати конче до київського цензора; цензори в Петербурзі та в Москві не беруть українських рукописів, а коли й беруть, то вимагають, щоб книжку друковано в тім місті, де її цензуровано. Цензор переглянувши рукопис, посилає єго зі своїми увагами до Петербурга в „Гла-

²⁾ Відомий драматург і артист М. А. Кропивницький подав до цензури свої драматичні твори: єму забороняють до друку пєсу одну. — За що ви забороняєте її? — Бо тут балакають інтелігенти по українськи. — То що? — Нема української інтелігенції, нема людей інтелігентних, що балакають по українськи і тільки такий сепаратист, як Кропивницький, може се вигадувати. Забороняють другу пєсу, що років з 15, здасть ся, виставляла ся на театрі — „Глитай“. А сю-ж за що? — Бо тут „богохульство“, чоловік хоче зробити гидке діло й просить помочи у Бога. Се глузованє з християнської віри... Один автор подав до цензури оповіданє, де фігурували діти. „Главное управление по дѣламъ печати“ заборонило, зробивши такий напис: „Написано очевидно для дѣтей: но они должны учить ся по русски: воспретить.“

вное управління по дѣламъ печати“, а тѣ єї здебільшого забороняє (рукописи заборонені не вертають ся, а найважнійші з них жандармам віддають ся, бо, як відомо, жандарми в Росві пильнують політичні „злочинства“); а коли „Главное управління“, дозволить рукопис, то вертає єго цензорови, а той підписує дозвіл. Се дѣє ся від 4 аж до 8 місяців. Забороняючи рукопис цензура з дебільшого навіть і не повідомляє автора про се. А як спитати ся, за що заборонено, то або відмовляють, що се питанє „не подлежить удовлетворенію“, або показують на артикул 22. у цензурному законі, а в тім артикулі сказано, що твір може бути заборонений за єго дух і напрямок; а сей дух та напрямок ловить звісно він же таки, цензор, — видимо, що на підставі того артикула можна заборонити навіть фразу: „Я хочу спати.“

Та й сього ще мало. Російський уряд українську націю на смерть присудив. Через те забороняє ся по змозі все, що хоч трохи нагадує, що она ще жива, хоч би єго й по московски писано. Отож і не дозволено до друку писану по московски українську граматику, а як запитано, за що? — то компетентна в сій справі особа відповіла: „І які бо ви наївні люди! хо-

чуть, щоб їм дозволено друкувати граматику сеї мови, що мусить не істніти.“

Та й на сьому ще не кінець: російська цензура в відносинах до українського письменства дійшла до такого безсороного розбишацтва, що єго можна рівняти тільки з самодержавністю російської жандармерії, що стоїть над всяким законом. Українська книжка не має ніяких прав істніти легально. Цензор забороняє в ній не те, чого закон не дозволяє (такого єму й не дають на перегляд) і дозволяє не те, що закон дозволяє (бо все, що єму дає ся, „закон“ т. є. ті таємні накази, дозволяє), а просто те, що єму схоче ся або не схоче ся дозволити — от, як єго адміністративному розуму замане ся. Щоб не здавали ся єї слова безпідставними, наведемо кілька прикладів, які зараз нагадають ся (а імя їм — легіон!)

У „Южнорусскихъ народныхъ сказкахъ“ І. Рудченка р. 1869. надруковано народну казку: „Бідний вовк“. Розуміє ся, в ній нецензурного не було нічого. І справді она ще раз виходить в Харкові в 1885 окремою книжечкою, але р. 1889 цензор вичеркує се невинне народне оповіданє із збірничка „Казки та оповіданя“, виданого р. 1890 у Київі.

У тім-же Рудченковім збірнику є казка: „Яйце-райце“. Яко цілком нецензурну єї дозволено передруковати в збірнику: „Дітські пісні, казки й загадки“ (у Києві 1876 р.); однак р. 1888 она здалась небезпечною російській імперії — і цензор заборонив казочку. За те р. 1891 вже втратила мабуть свою небезпечну вдачу і з дозволу цензурного знов єї видруковано в Києві.

В книзі В. Чайченка: „Під сільською стріхою“ (Київ, 1886 р.) надруковано оповідання: „Екзамен, Без хліба, Сестриця Галя“, — а в альманасі „Складка“ (Харків, 1887) єго-ж оповіданє: „Одна, зовсім одна.“ Року 1886 Чайченко післав до цензури збірник з девятьох своїх оповідань і між ними були й ті, висше згадані. Цензура вибрала з середини рукописи два оповідання, ще нігде не друковані, і дозволила їх, а все останнє і ті чотири вже скорше друковані оповідання заборонила. Але р. 1888. она вже дозволила до друку оповіданє: „Без хліба“, а р. 1889: „Сестрицю Галю“, а оповідання: „Одна, зовсім одна“ — не дозволила ще двічі, р. 1888 і 1891.

Колишньому професорови грецкоґо письменства в атенськїм університетї, Петрови Ніщинському, заборонено було надруковати український переклад „Одис-

сеї“, не вважаючи на те, що цензурний закон для перекладів клясичних творів не вимагає попередньої цензури. А як він видруковав той переклад у Галичині і видавці післали єго на перегляд у російську цензуру, просячи пустити виданє до Росії, книгу вернено назад навіть не розрізану.

Кілька разів цензура дозволяла московским книгарям-спекулянтам, що торгують народними книжками, збірника народних українських пісень, хоча здебільшого попсованих недотепними видавцями; дозволяла она такі збірники й иньшим людям; але р. 1887 і 1889 она забороняє саме ті пісні, тільки розумнійше редактовані в двох збірниках: „Лірник“ і „Пісні“. Року 1894, она дозволяє такий самий збірник пісень: „Живі струни“, але викидає з нього кількадесять пісень, що безліч разів уже друковали ся по всяких етнографічних збірниках та по сьпіванниках. Отсе одна з тих заборонених пісень, — позваляємо собі навести єї цілком, щоб читачі могли на власні очі бачити, що забороняє російська цензура і як она знущає ся з українського слова.

N. 37.

Із-за гори буйний вітер віє:
Ой там удівонька пшениченку сїє.

А посіявши стала волочити,
А заволочивши та Бога просити :
„Ой уроди, Боже, та пшениченьку яру,
На вдовині діти, та на вдовину славу!“
І ще удівонька до домоньку не дійшла,
Ой кажуть люди : вже пшениця зійшла.
І ще-ж удівонька тай на лаві не сіла,
Ой кажуть люди : вже пшениця поспіла.
Ой пішла вдова та пшениці глядїти :
„Ой горе мені, що малиї діти!
Діти мої, діти, горе мені з вами,
Ой та що не має старшого над вами!“
— Мати наша, мати, не жури ся нами,
Як повиростаєм, розійдемоь самі.
Буде нас, мати, по степах, по долинах,
Буде нас, мамо, по всіх країнах.
Будеш ти, мати, як зазуля кувати,
Та нікому тобі буде і пити подати...

Годї навіть уявити собі, що міг цензор найти небезпечного в сій пісні, що виявляє тільки безмежну віру в Бога! Хиба подумати, що цензор забороняє просто навгад, що трафить ся, аби забороняти, аби не давати дихати сій літературі, сій мові, що їх присуджено на смерть, а они ще змагають ся зі своїми катами.

Тай не кінець ще. Цензура має певну систему : забороняти все, хоч троха більше і талантливе, а дозволяти все нікчемне

і дурне зпоміж поданих їй до перегляду рукописий. Коли-б мали ми більше місця, то навели-б чимало прикладів, як цензура, щоб дозволити дурну й погану річ, ламає пороблені постанови й дозволяє історичну белетристику й переклади, хоч — як сказано перше — се в українськiм письменьстві річи заборонені. Мету виразну тут видко: дискредитувати сю літературу: „от, бачите, ми не забороняємо єї, а хйба-ж ми винні, коли самі Українці не дають нічого, тільки літературне сьміте!...

Нарешті, щоб знищити в російських Українців навіть і думку про те, що они можуть мати своє письменьство, цензура торік заборонила пускати в Росію всі виданя з Галичини.

Навіть до мови, навіть до правописи чіпляє ся цензура. Не знаючи української мови, цензори дозволяють собі виправляти українські рукописи, або заборонюють їх через те, мовби то що в них не така, як треба, українська мова. Колишній київський цензор заборонив збірку віршів талантивого поета В. Самійленка, через те, що автор ніби-то дозволив собі неольоїзми. І те тоді, коли в цензурному законі є артикул, що просто забороняє мішати ся до літературного боку у поданих до перегляду творах. Українській мові давно вже

відібрано єї правопись; цензура вимагає для неї московскої правописи, примушує уживати букв ы, ъ, ѣ, котрих нема в українській азбуці, і не дозволяє н. пр. (навіть з московскою азбукою) йотувати звуки тоді, як того вимагає мова ...

Навіть імя: Україна, український, цензура хотіла-б знищити; она вичеркує сі слова з рукописий. Одного разу, як зовсім викинути слів „наша Україна“ не можна було, не поспувавши розуміня, цензор зачеркнув слово „наша“, мабуть думаючи: нехай хоч читають „Україна“ та не знають, що се їх земля... Се зроблено в збірнику „Колоски“ в уступі N. 31. Всі слова, що нагадують минуше жите українське: „Козак, Січ, Запороже, Запорожець“ і т. п. цензори вичеркують і часом досить одного такого слова, ужитого хоч і без заміру згадувати про історію, щоб цензор вичеркнув цілий уступ.

Вкупі з тим російський уряд звернув свою увагу і на Галичину. За гроші офіціяльні і півофіціяльні (як петербурского Славянскаго благодотворительнаго комитета) він держить там цілу юрбу шпіонів і ті шпіони доносять у Росію про галицкі громадскі рухи, виказують тих з Українців російських, що мають діло з Українцями галицкими. і т. п. Російськими грішми та

заходами деяких російських реакціонерів зібрано в Галичині купку людей (москофілів), що проповідують, мовби й австрійським Українцям треба бути під російським урядом та мати одну з Москалями літературу. За гроші з Росії є люди видають кілька часописей, розсилаючи їх здебільшого за дармо. Не вмючи ні говорити ні писати по московски, видають москвофіли свої часописи якимсь чудацьким українсько-московсько-польсько-церковно-славянським жаргоном, так званим у Галичині „язичієм“. В сих часописях пропагує ся те, що приказують з Петербурга, та містять ся друковані доноси на поміч до доносів писаних, що посилають ся просто російській поліції, як уже було сказано.

Згадано вже, що тепер заборонено в Росії всі без винятку видання з Галичини (окрім, звістно, видаваних за урядові московські гроші москвофільських органів). Але навіть і тоді, як деякі періодичні видання ще пускали ся, в сї окремі книжки суворо заборонялись. — Книжка могла бути двацять разів друкована в Росії, але скоро она вийшла й в Галичині, то се виданє, що було повною копією з російського, ставало східному Українцеві річю забороненою, що за неї карано,

коли знаходжено. Так заборонено в Російській галицькій видане „Історичної бібліотеки“ зложеної з перекладів історичних творів російських професорів.

Так поводить ся російський уряд з українським письменством. Та не сим єдино виявляє він свою „обрусительную“ діяльність. По всіх школах, починаючи з народної і кінчаючи університетом, учать по московски. Українську мову, українську книжку зовсім вигнано зі школи, з церкви, з громадських та з офіційних інституцій. Молодіжи, що вчить ся, вбивають у голову думку, що єсть тільки одна нація „русская“ (т. є. московська, російська) та одна мова — мова державна т. є. мова, котрою писана московська література. Навчити ся своєї історії нема ніякої змоги; школа дає своїм ученикам історію про те, як зростала й дужшала московська держава; беручи з української історії тільки факти, що до сего відносять ся. розглядає їх як почастині факти з тої-ж державної історії і здебільшого перекручує їх на користь московському елементови. Таку історію школа подає яко „рідну“ Українцям. Через те не може бути національного виховання. Окрім того російський уряд систематично наповняє Україну урядовцями та

духовенством з Москалів, а Українців посилає в інші місця. Через те все величезна більшість української інтелігенції говорить по московски і так збила ся з дороги, що ніяк не може зрозуміти ні національного питання в Росії, ні становища своєї країни. Нарід розмавляє по українски але й тут уряд силує ся обмосковлювати.

Уже про школи згадувано. Від учителів народних вимагають, щоб они нищили українську національність. Скоро побачать, що який учитель має прихильність до українського, зараз его пригонюють. Се раз у раз графляє ся. У сьому ділі уряд російський дуже немилосердний, бо от в одного учителя віднято право учителювати за те, що він у клясі дві фрази з Матвієвої євангелії по українски переклав. Другого прогнано з школи за те, що як інспектор шкільний запитав на екзамені школяря, чи знає він яку байку, то той прочитав єму українську байку Глібова, десь єї випадком вивчивши і т. и. Крім того, всі папери до сільських громадських урядів пишуть ся по московски і ті уряди всі свої папери мусять писати тою-ж мовою, а нарід на $\frac{3}{4}$ єї не розуміє, коли ще не гірше; від урядових людей з сільських громад начальство вимагає, щоб они

по московски говорили, та щоб того і від своїх підвладних вимагали. Так саме обмоскалюють і кожного Українця, що до російського війська приходить. Там його б'ють, знущають ся за те, що він по українськи говорить. Салдатів Українців систематично посилають у московські губернії, а в українські наводять військо з Москалів. Обмоскалене або і з роду московске повіство на Україні, вкупі з сільською поліцією, розганяє своїми пастирськими патерицями українських паробків та дівчат, що співають на улиці українські пісні, а земські начальники дають на те належні інструкції.

Уже по переду згадувано, що кожду рукопись українську, хоч трохи видатнішу, цензура, забороняючи її, посилає до „Главнаго Жандармскаго Управленія“; а про иньші рукописи тільки саму звістку жандармам подає. Хто пише по українськи, то вже стоїть у тому реєстрі, де небезпечних людей пописувано, та ще й під доглядом у таємної поліції. Так само коли який інтелігентний чоловік говорить в громадї, чи хоч у себе дома, по українськи, то й на того вже оком жандарм накидає. Та як би тільки доглядали нишком, то ще байдуже, можна-б жити; але-ж жандармам того мало, і ми бачимо, що українських діячів за дурничку закидають без

суду в тюрму, проганяють їх з посад, т. є. відбирають у них кусень хліба. Як би почати списувати усіх тих людей, що зазнавали сього або й тепер зазнають, то багато треба було-б писати. Покажемо тільки на таких, що про них уже й друком оголошено. Українські письменники та иньші діячі: Костомаров, Куліш, Шевченко, Савич, Навроцкий, Гулак, Кониський, Маркович, Чубинський, Юхименко, Русов, Білозерский та иньші, або сиділи по тюрмах, або їх заспано, або й того й того зазнали. У професора з київського університету Драгоманова віднято катедру й заборонено єму жити по українських губерніях та в столицях; тому муєві він їхати за кордон; туди-ж муєли піти Зібер, Подолинський та й Волков. Про людей, що їх всяко гнано, відбірано їх посади (от історик Бодяньский, поет Глїбів, та иньші), шкода й казати, бо занадто довгого їм реєстра треба було-б писати. Тільки додамо, що такі утиски і гоненя і досї не перестають. От недавно, року 1893, в Харкові арештовано чоловіка з 20 писателїв, учителїв, студентів за те, що они нишком виписали з Галичини пакунок українських книжок. Чи європейский читач може собі уявити, що то були здебільшого отакі книги: Новий заповіт, Дон Кіхот Серван-

тесів, перерібка для дїтий „Рейнеке-Фухса“ Гетового, „Записки наукового товариства ім. Шевченка“ та иньше таке?! Сї „небезпечні“ книги конфісковано, а людей, що їх відбирали або мали, покидано в мокрі льохи в харківській тюрмі. Дехто просидїв там під слідством по десять місяцїв, а тепер (1894 на 1895) їх знову позамикано до тюрми, кого на шість місяцїв (заборонивши увесь сей час розмавляти), кого на меньше, а потім віддають їх на 1, 2, 3, 5 років під поліційний догляд, значить: посилають у яке неуніверситетске місто, і там держать під повсякчасним пильним жандармским доглядом. Сей догляд такий, що ті місяці, що в тюрмі сидїли, дурничка перед ним. Се все, звістно, без суду, дорогою адмінїстраційною і царский манїфест отой „Всемиловивїйшій“ до сих великих злочинцїв не приложено. Та ще треба сказати, що ті всі люди zostались без заробітку, бо скоро їх позабирано, зараз їх з посад прогонено і декому жандарми не дозволяли заробляти, аж поки присуд царский вийшов, то-б то з весни р. 1893 та аж до р. 1895.. а студентів повигонювано з університетів!

Таке робить російский уряд із живими, та й мертвим не дає спати з упокоєм. От на Шевченковій могилї деревля-

ний хрест підгнивши впав. Д. Тарновський хотів поставити новий... йому не дозволяють!... І скільки то було клопоту та заходів, щоб у державі, що зве себе християнською, дозволено зробити християнинові те, що й релігія вимагає, поставити йому на могилі хрест!

Нехай європейський читач усе те збере до купи, нехай він, коли зможе, уявить собі ті страшні обставини, що серед них живе український нарід, та єго інтелігенція. Зазнаючи всіх тих утисків урядових, що зазнає й московський нарід, українська нація терпить ще гоненя за свої взмаганя національні. Освѣчувати ся нарід не може, бо школи, які є, тільки обмосковлюють діти; письменство заборонено, мову вигнано звідусіль: з церкви, з школи, з офіціальних та громадянських інституцій, з громадянства; скажи українське слово, відбери лист з Галичини, вже за тобою доглядає жандарм, або й просто возьмуть та й закинуть людину в тюрму, зашлють у засланє, примусять голодувати, заборонивши заробляти! Та ще й не забудьте, що все те робить ся в такій державі, де політичні злочинства карають без суду, де навіть губернатори (от як колишній чернігівський губернатор, а тепер член державної ради Анастасієв), дозволяють собі

бити, де політичні арештанти вбивають себе голодом, аби досягти, щоб з їх камери винесено у мис не туди поставлений (щоб повітря затроювати) смердючий посуд з екскрементами, що з нього течуть (дивись Кенана). Треба згадати се все, щоб зрозуміти те становище, що в ньому стоять гнані й тиснені від російського уряду українські діячі.

Та й серед сеї звірячої бакханалії, що відбувають незануздані кати людської душі й тіла, красші люди українські ані духа свого не вгашають, ані незломної впевнености не гублять, що візьмуть они верх над своїми утисниками. Певні они, що 20 мільонів українського народу таки добуде ся колісь волі, а Росія або стане федераційною державою, або мусіти-ме роспасти ся під нагнітом від центрофугальних сил тих націй, що єї складають. Окрім українського народу, ще й Финни, й Латиші, й Німці, й Поляки, й Вірмени, й Грузини, й Румуни борюють ся проти асиміляційної системи урядової. Українці, найбільший з недержавних народів у Росії (17 мільонів та ще 3¹/₂ міль. в Австрії) — і вже через се одно мати-муть они велику вагу в справах російських. А надто они найщирійші в Росії прихильники до демократично-федеративного принципу і

український історик Костомаров присвятив свої великопомні твори на те, щоб показати й вияснити федеративні початки в старій Русі. Сей демократично-федеративний напрямок української нації та в її літературі не може не мати добродійного впливу на перерібку державного ладу в Росії. Для будущини російських народів не однаково, чи задавлять Українців зовсім, чи вони добуть ся свого. Бо коли вони подужають, то демократичний-федеративний принцип подужає, а коли їх подужають, то то візьме гору і ще більше в силу вб'єть ся централізм, а через те у абсолютизм.

Коли питанє, щоб зробила ся Росія державою конституційною — європейске питанє, то й боротьба пригнетених Українців за свою національність є теж важним європейским питанєм. Коли-б у своїй тяжкій борбі Українці здобули собі поміч від Європи, то се певне наблизило-б реформу в Росії.

Через те саме й Москалі мусіли-б якомога більше помагати Українцям. Та вони повинні се зробити Українцям (та й иншим недержавним народам російским) ще й через иньшу річ. Хоч і кажуть справді вільнолюбні Москалі, що вони зовсім не причетні до того гнету, якого українська

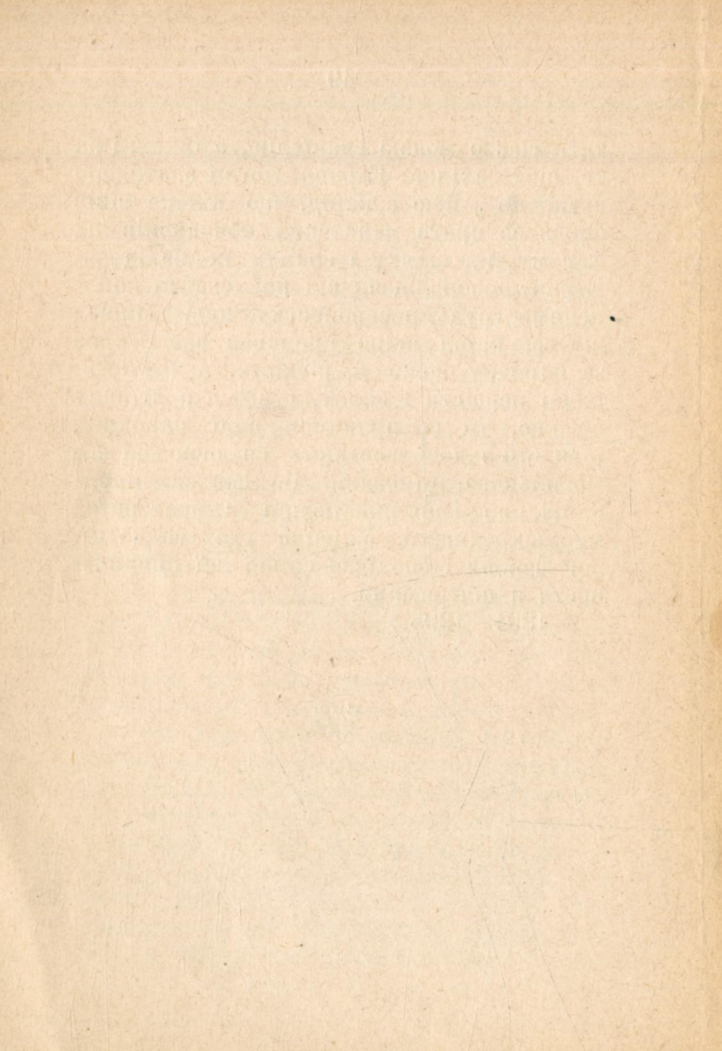
нація зазнає, а все ж не можуть они і того факту відкинути, що добра частка з їх преси обстоює за сей гнет, та що уряд давить Українців в імя московскої народности, що українську мову й письменство женуть в імя московскої мови й письменства; що, врешті, Українцями забороняють Українцем бути на те, щоб силоміць зробити з него Москаля. І надто тепер як уряд сам на чільному місці виставив принцип державної народности, надто тепер всі Москалі, що думають чесно, мусять не тільки всякої солідарности з урядом у сій справі зректи ся, але й сами стати до борби проти національного гнету. Вони мусять се зробити, щоб на них не лягла ганьба, що они були причетні до огидного діла, щоб історія не сказала про них: сї люди спокійно дивились на те, як во імя їх нації зневолювали иньшу націю.

На сїм поки й спинимо ся і тільки попросимо всі видання, що спочувають протестови від зневолених проти утисників, передрукувати сю статю або хоч найголовнійше з неї, щоб увесь сьвіт міг дізнати ся про те, як то на порозї ХХ. столїта в Европі вертають ся похмурі часи середньовікової інквізиції, і людей кидають у тюрми за те, що они бажають чи-

тати своєю мовою евангелію, а також і на те, щоб західна Європа могла знати, що сумежно з нею є нарід, що кілька віків боров ся проти азиатських кочовників на самому їх шляху і спиняв їх нахід на Европу, обороняючи від них своїми пораненими грудьми европейську цивілізацію; що сей нарід щиро проливав свою кров за народну волю й рівність, а хоч історичні нещастя і вкинули его в політичну неволю, то сі принципи волі народної, рівности і досї зостають ся основою его морального істнованя. Во імя сих принципів, во імя цивілізації й братерства межинароднього, Україна удає ся до цілої Европи і сподїває ся від неї прихильности й підтриманя.

1894—1895.

О. Кенан. Сибір ч. I. і II.	1 20 зр.
Г. Данилевский. Збігці в Новоросії	1 00 "
„Кобзар“ Тараса Шевченка, 2 томи 4 50 зр., без перес., з перес.	5 00 "
Книга пісень Генрика Гейне, Лесі Українки і Макс. Стависького	— 80 "
Леся Українка. На крилах пісень	— 60 "
Коза дєреза, дитяча оперета М. Лисенка	— 80 "
Мапа етнографічна України Руси	— 20 "
Твори Трофима Зіньківського ч. I.	1 00 "
Др Кость Левицкий. Словар правничий	3 50 "
Уманець і Спїлка. Словар російсько-українсь- кий I.	2 50 "
Байда. Одисея ч. I. і II.	2 20 "
Остап Вересай, картина хромолїтограф.	— 50 "
Гуцул і гуцулка, двї картини	1 00 "
Никола Устиянович. Повїсти	— 85 "
Грабович. Марта Борецка.	— 32 "
Безсторонний Іван. Відношеня обрядовї в Галичинї всхїдній	— 30 "
Іг. Онишкевич. Бібліотека т. III.	1 50 "
Вол. Навроцкий. Твори	1 20 "
Ів. Франко. Вибір поезий Г. Гайне	— 50 "
Ів. Франко. Нарис філософії ч. I.	— 30 "
Ю. Верне. Подорож довкола землі	— 60 "
Молитвенник для дітий (фонетичний)	— 20 "
Історична бібліотека всі томи	
Бібліотека повїстий „Дїла“, всі томи.	
Шевченко з бандурою над Дніпром	— 25 "

B-515

У накладці ул. академічна число 8. у Львові
можна дістати слідуючі книжки: 1922/3

Чайченко. Хома Макогін, убогий наймит . . .	5	кр.
” Робінзон	20	”
Север. За для святої землі	50	”
Абтар Солтан. При стрілецькій ватрі	40	”
Хванько. В народ, оповідає	15	”
Загірня М. Жанна д'Арк. Діва орлеанська	10	”
” Про Оврама жидовина	10	”
С. Нагнибіда. Про руску правосиць	5	”
М. Залуквич. Кістяги Гольбайна ч 2.	15	”
Кор. Устиянович. М. Θ Равский і російський панславизм	80	”
Збірник оповідань. ч. II. Бібл. Батьківщини	20	”
Зеркало з року 1890, 1891, 1892 по 2 зр	—	”
Евген Гребінка. „Байки“	10	”
Всевол. Гаршин. „Малірі“ оповіданє	10	”
Павло Граб. Пролісок	20	”
Герінг — Герасимович. Що то є господарність	20	”
Осип Маковей. Поезії	20	”
Оферма. Оповіданє	10	”
Іван. Сурик. Твори, переклад з російського	10	”
Митро Омелькович. Українські писання	10	”
Василь Кулик. Писання	10	”
Павло Граб. З чужого поля. Переклади	20	”
Василь Щурат. Чернеча Республіка на Афоні	10	”
* * * Нарід в неволі	10	”

З друкарні Наукового Тов. імени Шевченка

B 515

ДРІВНА БІБЛІОТЕКА.
Книжочка 12.

НАРІД В НЕВОЛІ

НАПИСАВ

*

*

*

Ціна 10 кр.

ЛЬВІВ, 1895.

НАКЛАДОМ КОСТЯ ПАНЬКОВСКОГО.